

GULÁCSI GÉZA

Kisebbség és öngazgatás Kárpátalján

A kárpátaljai magyar nemzeti kisebbség esetében a legsúlyosabb adminisztratív-politikai problémák a magyarság megfelelő képviselőinek hiányában, a tanácsi rendszer idegenségében és elégtelenségében, az öngazgatás korlátozottságában, az adminisztratív-territoriális felosztás negatívumaiban, az egypárti uralomban, magyar intézményrendszer hiányában, a magyar értelmiség mesterséges szórásában jelentkeznek, valamint abban, hogy a magyarság jóval számaránya alatt vesz csak részt a terület politikai, gazdasági és kulturális életének irányításában.

A kulturális (oktatási-nevelési, közművelődési, művészeti, kétnyelvűségi, egyházi és lélektani) problémák közül leglényegesebbnek az oktatási rendszer gondjai tűnnek.

A jelenlegi szovjet típusú oktatási rendszer számunkra teljesen idegen. Konceptiójában alapvetően hibás, gyakorlatát tekintve elégtelen. Az egész oktatásügy helyzete kétségbeejtő: anyagi helyzete a szűkösnél is szűkösebb, társadalmi presztízse és színvonala majdhogynem a nullával egyenlő, szellemében megrekedt a kötelező érettségizett-gyártás, s a mindenkor uralkodó ideológiához társuló konformizmus állapotában. Jobbító szándékú értelem nincs, vagy nem engedik szóhoz jutni. Mindezekon túl a magyar oktatási rendszer legnagyobb hibája az, hogy nem magyarok szervezik, és nem hozzáértéssel.

A közművelődésre mindezek ugyanúgy vonatkoznának, ha egyáltalán beszélhetnénk magyar közművelődésről. Ezt előbb meg kellene teremteni.

A kétnyelvűség problémái általánosan ismertek, a magyarságot leginkább sújtó vonatkozásai az asszimiláció, valamint a kommunikációs és adminisztratív nehézségek.

A művészetről csak azért nem szólnunk részletesen, mivel az ezer szállal gyökerezik a kisebbségi létben, s annak minden fonáksága ráüti bélyegét. Ide kíváncsiak az egyházzal kapcsolatos kérdések is, melyek közül a legsúlyosabbak: a politikai, gazdasági és szervezési problémák. Jelen pillanatban azonban a tartalmi, tehát minőségi kérdéseken túl az egyházak merevsége jelenti a legnagyobb akadályt, mely egyrészt személyi okokból, másrészt elszigeteltségből adódik.

A kisebbségi magyarság legrejtettebb és ezért talán nem annyira tudatosult problémái a lélektaniak. Bár csak tágabb értelemben kapcsolódnak a kulturális és a szociális momentumokhoz, nem lehet figyelmen kívül hagyni őket. A kisebbségi magyarságot a létidegenség és létbizonytalanság sújtja: ez főként a megfélemlítettségben, elesettségben, tespedtségbe forduló rezignációban, anyagelvű nihilizmusban nyilvánul meg. Mindezekkel a jelenségekkel az életben, a kibicsaklott sorsok tízezreiben naponta szembesülhetünk.

Kárpátalja jövőjének általános kérdései

Kárpátalja önállósodási törekvése a fejlődés szempontjából pozitívnak mondható. A terület geopolitikai helyzete, valamint az itt élő különböző nemzetiségek történelmileg kialakult, alapjában véve konszolidáltnak mondható viszonya módot nyújt arra, hogy a terület nemcsak gazdasági, de politikai értelemben is bizonyos önállóságot élvezzen. Ez megszüntethetné a terület gazdasági kiszolgáltatottságát, megnyithatná az utat az erőteljesebb gazdasági és politikai reformok felé, közelebb vihetne a nemzetiségi kérdés megnyugtató rendezéséhez. Nyilvánvaló azonban, hogy az önállósodási törekvések mellett nem kis erőfeszítéseket kell tenni az önkormányzati rendszer

bevezetésére, a többpártrendszerű parlamentáris demokrácia meghonosítására, a nemzeti kisebbségek védelmére.

Kárpátalja történelmének, valamint bonyolult etnikai viszonyainak ismeretében felmerülhet az átcsatolás, illetve a határrevízió kérdése. Az előbbivel kapcsolatban a nemzetközi helyzetnek, valamint a nagyhatalmak e kérdéshez való hozzáállásának ismeretében úgy véljük, hogy az effajta megoldások nemigen bírnak politikai realitással. Ez a változat semmiképpen sem élvezné minden nemzetiség támogatását, tehát újabb nemzetiségi konfliktusok forrása lehet, sőt tetemes gazdasági, adminisztrációs s egyéb nehézségeket okozna, elsősorban a befogadó országnak. A határrevízióval kapcsolatban ki kell mondanunk, bármennyire kívánatosnak is tűnhet ez a megoldás egyes nemzetiségek szemében, azon kívül, hogy jelenleg ennek sincs politikai realitása, egy etnikai elv alapján kidolgozott határ megvonása számos problémát vet fel, melyek közül a legfontosabb, hogy nem rendezi megnyugtatóan a kívül maradó sorsát, újabb nemzetiségi feszültségeket szül, veszélyezteti a térség gazdasági stabilitását, beláthatatlan szociális következményei lehetnek.

Összefoglalva az elmondottakat: Kárpátalja Európához csatolásának zökkenőmentes útja a terület maximális politikai és gazdasági-pénzügyi önállóságán, a szomszédos országokkal való minél sokoldalúbb (gazdasági, kulturális stb. kapcsolatok) kialakításán, a piacgazdaság, a parlamentáris demokrácia meghonosításán, az Európa-szerte elfogadott jogi normák elismerésén és érvényre juttatásán, a határok légiesítésén keresztül vezet.

A kárpátaljai magyarság és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség jövőjének általános kérdései

A kárpátaljai magyarság sorsának alakítását egyetlen szervezet, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) vállalta magára. Ez egyszerre jelent politikai, kulturális és szociális érdekvédelmet, érdekképviselést, jogvédelmet, képviselők jelölését, az állami és külföldi szervezetekkel való kapcsolattartást, a kisebbségi sajtó menedzselését stb. Nyilvánvaló azonban, hogy hosszú távon egyetlen társadalmi szervezet sem képes ilyen mennyiségű munka maradéktalan elvégzésére. A kisebbség összes létfeltételének biztosítását tehát a jövőben nem ettől vagy attól a társadalmi szervezettől kell várnunk, hanem egy rugalmas kisebbségi intézményrendszerrel. Csak egy ilyen, a kisebbség által létrehozott intézményrendszer biztosíthatja a kisebbségi magyarság jogainak hiánytalan érvényesítését. A kisebbségi szervezetek, jelen esetben a KMKSZ szerepe éppen abban van, hogy kiharcolja egy ilyen intézményrendszer létrehozásának lehetőségét, majd lerakja annak alapjait, s ha kell, társadalmi felügyeletet gyakoroljon ezen intézmények működése felett.

Önigazgatás, önkormányzati formák

Területi önkormányzat egy adott térségben referendum útján, a köztársaság legfelsőbb tanácsának döntése alapján hozható létre. E terület, melynek határa elvben az 50%-os etnikai határral esik egybe, saját vezető testülettel és intézményrendszerrel rendelkezik, melyek bizonyos, törvény által megállapított önállóságot élveznek. Minden területi önkormányzat működésének legkényesebb pontja a hatáskörök (állam-önkormányzat) megosztása, a gazdasági önkormányzat megteremtése. Lényegesnek mutatkozik a helyi jogalkotás körének, valamint a hatalommegosztási technika jellegének kérdése. Természetesen bármily széles is a helyi hatáskörbe átemelt vagy idővel átemelhető problémák spektruma, nem szabad megfedkezünk

arról, hogy az állam számára létfontosságú kérdésekben a köztársasági elnök általában vétőjoggal bír, továbbá arról sem, hogy azzal, hogy a tartomány saját kezelésébe von bizonyos állami szférákat, egyszersmind kötelezettséget vállal arra, hogy a terület addigi színvonalát (gazdasági, szociális, kulturális) fenntartja.

A kulturális önkormányzat közjogi test, melynek a jogi személyeket megillető lehetőségei vannak, s közhatalmi jogosítvánnyal rendelkezik. Hatáskörét törvény állapítja meg, és pedig úgy, hogy az általa elfogadott statutum a kisebbségi kódexbe (törvénybe) való felvétele után törvényerőre emelkedik. Ezután határozatait csak az Alkotmánybíróság helyezheti hatályon kívül. Mint általában, ezt az önkormányzatot is csak az ország parlamentje oszthatja fel, az is csak minősített többséggel. Ezzel szemben az állam köteles a kulturális önkormányzat intézményeit megfelelő anyagi támogatásban részesíteni.

A kulturális önkormányzathoz csak azok az állampolgárok tartoznak, akik a megfelelő nemzetiségi jegyzékbe felvették, vagyis az odatartozás önkéntes. Az önkormányzat vezető testülete a kulturális tanács, mely kulturális igazgatóságot, valamint területenként kulturális kuratóriumokat és más intézményeket is életre hívhat. E testületeket a megfelelő törvények szerint az önkormányzat tagjai választják.

Összefoglalva: a kulturális önkormányzat hatáskörébe kerül a kisebbség teljes kulturális életének megszervezése, néhány más kérdés is, de oly módon, hogy annak anyagi fedezete továbbra is az állam egészét terheli. Az ezt meghaladó követelményeket alkotmányos úton, valamint a jóléti (gazdasági) önkormányzatok rendszerének kiépítésével teljesítik.

A szakértők véleménye szerint a többé-kevésbé szétszórtan élő kisebbségek esetében a kulturális önkormányzat jelent jobb, egyszersmind azonban technikailag nehezebb megoldást.

A területi elven működő kisebbségi önkormányzat pozitívumai:

A területen belül minimálisra csökkenti az asszimiláció mértékét. A magyar nyelvet állami státusba emeli, és élvezzi annak minden következményét. Meghatározott jogokat nyer mind belső, mind külső tevékenységéhez gazdasági és politikai téren egyaránt. Saját intézményrendszert hív életre, megoldhat több szociális problémát, felvirágoztathatja a magyar kultúrát, a magyarsággal rokon lélektani közeget teremthet, természetesen csak a határain belül.

A területi elven működő önkormányzat negatívumai:

Semmilyen védelmet nem nyújt a kívül maradó magyarságnak, azt nem képviseli. Gazdasági nehézségekkel és személyi problémákkal is számolnia kell. Beláthatatlan következményű szociális folyamatokat indíthat el (például: migráció). Felgyorsíthatja a kívül maradó magyarság nyelvi és kulturális asszimilációját, kivándorlását. Nagy ellenállásba ütközik a hatalom és más nemzetiségek részéről. A KMKSZ-t részben megfosztja lehetőségeitől. A területen belül újra fel kell vetni a nemzetiségi kérdést. Megfelelő alkotmányos feltételek kialakítását kívánja, a jelenleg érvényben lévő törvény nem ad rá lehetőséget.

A személyi elven működő önkormányzat előnyei: Megvalósítása kevésbé ütközik más nemzetiségek, esetleg a hatalom akaratával. A kisebbség minden tagjának védelmet nyújt. Saját, magyar intézményrendszert hív életre. Minden, a kisebbséget sújtó intézkedés vagy rendelkezés esetén vételjoga van. Önkéntes alapon szerveződik, a KMKSZ érdemi működését nem veszélyezteti.

A személyi elven működő önkormányzat hátrányai: Kevésbé lassítja az asszimilációt (bár fékező hatása egész Kárpátalján érvényesülhetne). Hatásköre csak a kulturális életre és néhány más kérdésre terjed, és csupán megfelelő alkotmány

mellett, a jóléti önkormányzatokkal együtt biztosíthatja a magyarság teljes védelmét. A jelenleg érvényben lévő törvény nem ad rá lehetőséget.

A kárpátaljai magyarság önkormányzati rendszere

Figyelembe véve az elmondottakat, úgy tűnik, a kárpátaljai magyarság esetében elképzelhető egy olyan vegyes önkormányzati rendszer, mely egyesítené magában a területi és a személyi elven működő önkormányzat előnyeit. Ennek megszervezéséhez többek között a következők szükségesek: a megfelelő jogi feltételek alkotmányos biztosítása, az önkormányzat felépítésének és működési elvének tisztázása, a terület közigazgatási felosztásának egy demokratikusan lebonyolított népszámlálás alapján történő megváltoztatása, nemzetiségi kataszter összeállítása, az önkormányzat státútumának kidolgozása.

A jogi feltételek közös fontos lenne az állam és az önkormányzat joghatóságának megosztása; a vagyonjogi kérdések, a személyi elvű önkormányzat, valamint ezen önkormányzat gazdasági bázisa biztosításának, a magyar közigazgatási területi, illetve a területi egységekkel való összekapcsolhatóságának lehetősége. Ide tartozik még a nemzetiség szabad bevallásának, valamint e bevallás büntetőjogi védelmének biztosítása, a számarányos kisebbségi képviselet speciális rendszerének törvényesítése, megfelelő nyelvtörvény hatályba léptetése stb.

Ez az elnagyolt „forgatókönyv” csupán egy, még ezután elvégzendő alapos feltáró munka kiindulópontjául szolgálhat, melynek elvégzéséhez a szakemberek széles körű összefogása szükséges.